

NAHÇIVAN'IN SON TUNÇ ÇAĞI YERLEŞİMLERİNDE BULUNAN SİLİNDİR MÜHÜRLER

Toğrul HALILOV¹

ÖZET

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde özerk bir devlettir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin zengin tarihi vardır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde çok sayıda arkeolojik yerleşimler bulunmaktadır. Onlardan bir grubu Son Tunç çağına aittir. Son Tunç çağı yerleşimlerinden bulunan arkeolojik bulgular eski çağ tarihimizin, maddi ve manevi kültürümüzün öğrenilmesi bilimsel açıdan önemlidir. Onların incelenmesi sırasında önemli bilimsel sonuçlar elde edebiliriz. Bu tür arkeolojik bulgulardan bir grup Son Tunç Çağına ait kil mühürlerdir. Onların özellikleri ve yayılma alanı hakkında sistematik biçimde araştırma yapılmadığından konu tarafımızdan incelenmiştir. Çalışma alan araştırması, kütüphane incelemeleri ve Milli Azerbaycan Tarihi Müzesinde bulunan arkeolojik bulgular vasıtasıyla yürütülmektedir. Çalışmada Nahçıvan'ın Erken Tunç çağı yerleşimlerinden bulunan kilden yapılan minyatür seramikler sistematize edilmiş, onların biçimi, özelliği, kullanımı, yayılım alanı vb. incelenmiştir. Araştırma sırasında bu arkeolojik bulguların tesadüfen yapılmadığı, onların mantıksal anlamının olduğu belirlenmiştir. Dünyanın tüm bölgeleri gibi Nahçıvan'da da M.Ö II-I binyıllarda mühürler toplu olarak geliştirilmemiş, siparişe göre farklı biçimlerde yapılmıştır. Bu arkeolojik bulgular MÖ II binyıllarda Nahçıvan'da sınıflı toplumun, devletin oluşumunu kanıtlayan arkeolojik bulgulardandır. Onlardan güvenliği sağlamak, kimlik bilgilerini belirlemek için kullanılmışlar. Mühürlerin üzerine çekilmiş resimler insanların dini-ideolojik görüşleri ile bağlantı oluşturuyor. Onların biçiminde ve desenlerinde yerel özellikle yanı sıra diğer kültürlerle benzerliğin olması farklı-bölge insanların dini-ideolojik görüşlerinde benzerliğin olduğunu, kültürlerarası ilişkileri kanıtlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nahçıvan, Son Tunç Çağı, kil, mühür, Azerbaycan

ABOUT CYLINDER STAMP OF THE LATE BRONZE AGE IN NAKHCHIVAN

ABSTRACT

Nakhchivan Autonomous Republic is an autonomous state within the borders of the Republic of Azerbaijan. Nakhchivan Autonomous Republic has a rich history. There are numerous archaeological settlements in the Nakhchivan Autonomous Republic. A group of them belong to the Late Bronze Age. Archaeological findings from the Late Bronze Age settlements are of scientific importance in learning our ancient history, material and spiritual culture. We can obtain important scientific results during their study. A group of such archaeological finds are clay seals from the Late Bronze Age. Since there has been no systematic research on their properties and spreading, the subject has been examined by us. The field research is carried out through the investigations in library and archaeological findings found in the National History Museum of Azerbaijan. In the study, miniature versions of ceramic vessels made in clay found from Early Bronze Age settlements of Nakhchivan were systematized, their forms, properties, use, spreading areas, etc. have been investigated. During the research, it was determined that these archaeological findings were not made by chance, but that they had a logical meaning. Like all regions of the world, in Nakhchivan, the seals were not developed collectively during the II-I millennium BC and were made in different forms according to the order. These archaeological findings are one of the archaeological findings proving the formation of class society and state in Nakhchivan in the II millennium BC. They used them to provide the security and identify the identity. The drawings on the seals are connected with the religious-ideological views of the people. The similarity with local cultures as well as other cultures in their form and patterns proves that there is a similarity in the religious-ideological views of different-regional people and intercultural relations.

Keywords: Nakhchivan, Late Bronze Age, clay, seal, Azerbaijan

¹ Doç., Dr., Azerbaycan Bilimler Akademisi Nahçıvan Bölümü, Nahçıvan-Azerbaycan, ORCID: 0000-0002-3703-8315, x.toqrul @ gmail.com.

GİRİŞ

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde özerk bir devlettir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde çok sayıda arkeolojik yerleşimlerler bulunmaktadır. Onlardan bir grubu Son Tunç çağına aittir. Yerleşimlerin hepsi yapı-inşaat tekniğine, bulgulara göre Azerbaycan arkeolojisinde önemli yer tutmaktadır. Yerleşimler höyükler ve nekropoller olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Höyüklerde bulunan yapıları yaşayış evleri, çiftlik karakterli yapılar, savunma duvarları oluşturur. Höyüklerde kültürel tabakalaşmanın seviyesi insanların yaşam tarzı ile ilgilidir. İnsanların hareketsiz (oturak) yaşam tarzı ile bağlılık oluşturan höyüklerde (I Kültepe, II Kültepe, Şahtahtı v.b) yeterince kültürel tabaka kalmaktadır. Onlarda oturan insanların ekonomik hayatında tarım daha çok yer almış, insanlar tarımın yanısıra hayvancılıkla da uğraşmışlardır. Hayvanların kış otlakları Arazboyunu kuşatarak kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanır. Bu topraklar güneydoğuda Araz ovasını, kuzeyden ise Arpaçay, Nahçıvançay ve Gilançay vadilerinin Araza kavuşan bölümünü kapsar. Aras Nehrimin Türkiye sınırlarında kalan kısmı Iğdır Ovası olarak tanımlanır. Iğdır Ovası, bereketli tarım alanlarına sahip olmasının yanı sıra Kafkasya geçidi ve vadi üzerinden Kuzey İran'a ulaşan yol üzerinde bulunması nedeniyle en erken dönemlerden başlayarak oldukça önemli yerleşmeleri bünyesinde barındırmıştır (Yiğitpaşa, 2022: 86) Arpaçay, Nahçıvançay ve Gilançay vadilerinin Araza kavuşan bölümündeki Sederek, Şerur, Böyükdüz, Culfa, Ordubad, Nahçıvan ovalarında hayvancılığı geliştirmek için uygun koşullar bulunmaktadır. Bu alanın en geniş yeri kuzey batıda 20 kilometre, en dar yeri güneydoğuda 4-5 kilometredir. Onun yükseklik göstergesi 600 metreyle-1200 metre arasındadır. Mevsimsel yerleşim yerlerinde insanların yerleşik yaşam tarzı ile uğraşmaması sonucunda kültürel tabakalaşma bir düşük kalmaktadır. I Kükü, II Kükü, Kolanı, Hakkıhlık, Demyeler, İliklikaya, Sarıdere, Kumluk vb. yerleşimleri örnek göstermek olasıdır. Mevsimsel yerleşim yerlerinin hepsi dağlık alandaki toprakları kapsamaktadır. Dağlık alanın yükseklik göstergesi 1200-1300 metreden 2000-2300 metreye kadardır (Babayev, 1993: 43, 44). Her iki grup yaşam alanlarının (höyüklerin) çoğunun nekropolları tespit edilse de, Zeyve, Aşağı Daşarh, Hakkıxlık, Batabat gibi bir grup nekropollerin şimdilik höyükleri bulunmamıştır. Her iki grup yerleşimlerden çok sayıda arkeolojik bulgular bulunmuştur. Onların bir grubunu kilden yapılmış mühürler oluşturmaktadır. Bu mühürler sistemli şekilde bilinmediği için tarafımızdan incelenmiştir. Çalışma alan araştırması ve kütüphane incelemeleri vasıtasıyla yürütülmüştür Çalışmada

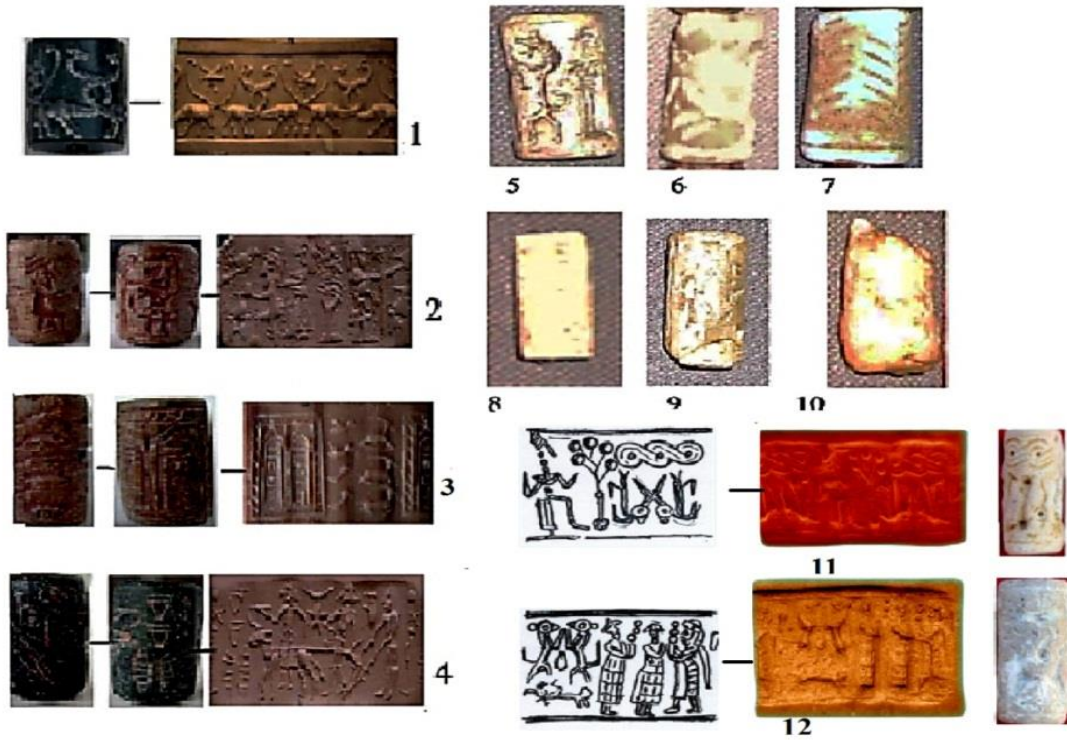
Nahçıvan'daki Son Tunç çağı yerleşimlerinden bulunmuş kil mühürler sistematize edilmiş, onların biçimi, özelliği, anlamı, yayılım alanı incelenmiştir.

MÜHÜRLERİN BİÇİMİ VE ÖZELLİĞİ, YAYILIM ALANI

. Nahçıvan bölgesinin Son Tunç çağı yerleşimlerinden bulunmuş kil mühürlerin biçim ve özelliği, yayılım alanı ve anlamı konusunda araştırma yaparken ilk önce mühürün ne demek olduğunu, onun ilk defa hangi çağdan itibaren kullanıldığını araştırmak bilimsel önem taşımaktadır.

Mühürün ilk kez hangi çağdan itibaren kullanılmasıyla ilgili araştırma yaparken onun Neolitik çağından (M.Ö. 8000-5500 yılları) itibaren kullanılması, en eski mühürlerin Mezopotamya, Mısır ve Anadolu'dan bulunması (Aydın, 2000: 86) dünyadaki müzelerde şimdilik çeşitli dönemlere ait iki binden fazla mühürün olması, silindirik mühürlerin genellikle 1,2-5 cm yükseklikte, 0,8-2, 5 cm çapta yapılması hakkında kaynaklarda yeterli bilgilerin olduğunu görürüz (<https://neferkaminanu.wordpress.com/2013/02/15/sumer-silindir-muhurleri/>).

Dünyanın bir çok bölgeleri gibi, Nahçıvan'da da insanların Neolitik çağına kadar mühürün ne demek olduğunu bilmediğini ihtimal etmek olasıdır. Neolitik çağdan itibaren insanların tarım ve hayvancılıkla uğraşması sonucu yaşam tarzlarındaki değişiklikler onların sosyo-ekonomik durumlarını da etkilemiş, sahiplenme hakkı oluşmaya başlamıştır. Sahiplenmenin oluşumu ile mühürler yapmışlar. Taşla kıyaslandığında kilden mühür yapmak kolay olmuştur. Kil mühürlerin terkinde kilin yanısıra süni grafit, kolloid, yarımkolloid grafit, grafit ve karbonun diğer kimyasal birleşmeler olmuştur. Şimdilik Nahçıvan bölgesinden bulunan en eski mühürler Son Tunç çağına aittir. Onların hepsi silindir biçimde yapılmıştır. Ordubad ilçesindeki Muncuklutepe, Mardangöl, Delmetepe (Aslanov, 1993: p.14, ris. 2-9; Aslanov vb. 2003: 89), Plovdağ (İbrahimli vb., 2015: 157; İbrahimli, 2018: 60). Kengerli ilçesindeki Şahtahtı nekropollerinde (Aliyev, 1974: 75) silindir biçimde yapılmış mühürler bulunmuştur. Bu mühürler şimdilik Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi'nde korunur (Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi) (Şekil 1, 5-12; Şekil 2). Benzerleri Azerbaycan'ın yanısıra Güney Kafkasya'nın (Azerbaycan tarihi, 1994: 159), Mezopotamya'nın, Anadolu'nu ve Ön Asya'nın çeşitli yapılarında (Caferov, 2000: 160-161; Djafarov, 1984: 99) tespit edilmiştir (Şekil 1, 1-4; katalog 1-8).

Şekil 1: Silindir mühürler arasındaki benzerlik

Kaynak: 1-Anadolu, 2-4 Sümer Silindir Mühürleri (Berna, 2007; <https://tarihegitimi.blogspot.com/2018/03/sumer-silindir-muhurleri/>); 5-10-Xaraba Gilan arkeoloji abideler kompleksinin mühürleri (I Plovdağ, Mardangöl, Muncuklutepe) tapılan mühürlerin fotosu (Milli Azərbaycan Tarihi Müzesi (5- AF1391 inv. 27610; 6- AF 1393 inv. 27612 s/q 505; 7- AF1397 inv. 27614 s/q 405; 8- AF 1392 inv. 27611; 9-AF 1394 inv. 27613; 10-AF 1395 s/q 19)); 11, 12.- II Plovdağ nekropolü (İbrahimli .2018)

Katolog 1

<i>Katolog No</i>	<i>AF1391 inv. 27610</i>	
<i>Tip No</i>	Silindir mühür	
<i>Ölçülər</i>	uzunluğu 2,5 cm, çapı 1,2 cm	
<i>Hammaddə</i>	kil	
<i>Bənzərləri</i>	Sümer Silindir Mühürleri	

Kaynak: I Plovdağ nekropolü (Milli Azərbaycan Tarihi Müzesi AF1391 inv. 27610)

Katolog 2

<i>Katalog No</i>	AF 1393 inv. 27612 s/q 505	
<i>Tip No</i>	Silindir mühür	
<i>Ölçüler</i>	uzunluğu 2,5 cm, çapı 1,2 cm	
<i>Hammadde</i>	kil	
<i>Benzerleri</i>	Sümer Silindir Mühürleri	

Kaynak: Merdangöl nekropolü (Milli Azərbaycan Tarihi Müzesi AF 1393 inv. 27612 s/q 505).

Katolog 3

<i>Katalog No</i>	AF1397 inv. 27614 s/q 405	
<i>Tip No</i>	Silindir mühür	
<i>Ölçüler</i>	uzunluğu 2,5 cm, çapı 1,2 cm	
<i>Hammadde</i>	kil	
<i>Benzerleri</i>	Sümer Silindir Mühürleri	

Kaynak: Merdangöl nekropolü (Milli Azərbaycan Tarihi Müzesi AF1397 inv. 27614 s/q 405)

Katolog 4

<i>Katalog No</i>	<i>AF 1392 inv. 27611</i>	
<i>Tip No</i>	<i>Silindir mühür</i>	
<i>Ölçüler</i>	<i>uzunluğu 2,5 cm, çapı 1,2 cm</i>	
<i>Hammaddə</i>	<i>kil</i>	
<i>Benzerləri</i>	<i>Sümer Silindir Mühürleri</i>	

Kaynak: Muncuklutepe nekropolü (Milli Azərbaycan Tarihi Müzesi AF 1392 inv. 27611).

Katolog 5

<i>Katalog No</i>	<i>AF 1394 inv. 27613</i>	
<i>Tip No</i>	<i>Silindir mühür</i>	
<i>Ölçüler</i>	<i>uzunluğu 2,5 cm, çapı 1,2 cm</i>	
<i>Hammaddə</i>	<i>kil</i>	
<i>Benzerləri</i>	<i>Sümer Silindir Mühürleri</i>	

Kaynak: Merdangöl nekropolü (Milli Azərbaycan Tarihi Müzesi AF AF 1395 s/q 191394 inv. 27613).

Katolog 6

<i>Katalog No</i>	<i>AF 1395 s/q 19</i>	
<i>Tip No</i>	Silindir mühür	
<i>Ölçüler</i>	uzunluğu 2,5 cm, çapı 1,2 cm	
<i>Hammadde</i>	<i>kil</i>	
<i>Benzerleri</i>	<i>Sümer Silindir Mühürleri</i>	

Kaynak: Merdangöl nekropolü (Milli Azərbaycan Tarihi Müzes AF 1395 s/q 19)

Katolog 7

<i>Katalog No</i>	<i>İbrahimli .2018</i>	
<i>Tip No</i>	Silindir mühür	
<i>Ölçüler</i>	uzunluğu 2,3, çapı 0,9 cm	
<i>Hammadde</i>	<i>kil</i>	
<i>Benzerleri</i>	<i>Sümer Silindir Mühürleri</i>	

Kaynak: II Plovdağ nekropolü (İbrahimli, 2018)

Katolog 8

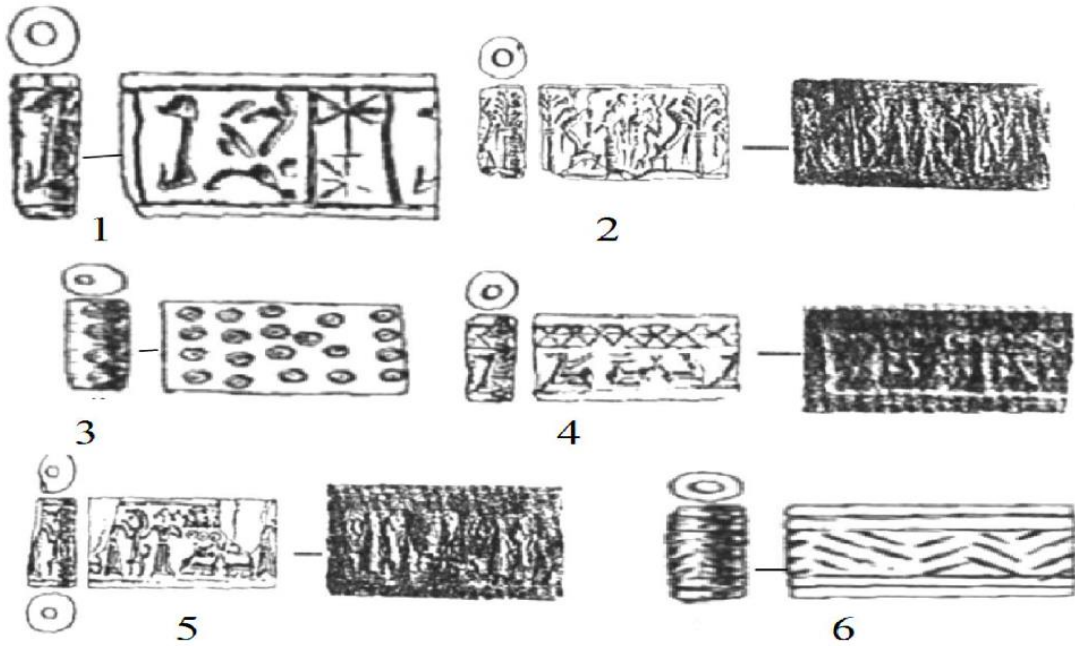
<i>Katalog No</i>	<i>İbrahimli .2018</i>	
<i>Tip No</i>	Silindir mühür	
<i>Ölçüler</i>	uzunluğu 2,3, çapı 1,0 cm	
<i>Hammadde</i>	<i>kil</i>	
<i>Benzerleri</i>	<i>Sümer Silindir Mühürleri</i>	

Kaynak: II Plovdağ nekropolü (İbrahimli, 2018)

Şahtahtı nekropolünden bulunmuş mührün (uzunluğu 2 cm, çapı 1 cm) üzerinde hayat ağacının bir tarafında saçları omuzlarına dökülmüş insan, diğer tarafta ise başlarını arkaya çevirmiş iki keçi verilmiştir (Aliyev, 1974: 75) (Şekil 2, 1)..

Mardangöl nekropolünden bulunmuş mühürlerden birinin üzerinde (uzunluğu 2,5 cm, çapı 1,2 cm) düşük planda ayakları katlanmış, kuyrukları çapraz olan keçiler, keçilerin yanında kuş kanatlı fantastik hayvan, yukarı planda ise çapraz çizgilerden oluşan desen betimlenmiştir (Şekil 2, 2). Diğer mührün üzerinde (uzunluğu 2,5 cm, çapı 1,2 cm) ise aynı biçimde çekilmiş kuş ve keçi resimlerinin yanında arka ayakları üzerinde duran aslan ve onu saklamaya çalışan insan betimlenmiştir (Aslanov vb. 2003: 89) (Şekil 2, 5).

III Plovdağ nekropolünden bulunan mühürlerden birinin (uzunluğu 2,3, çapı 0,9 cm) üzerinde diz üstünde oturarak ellerini yukarı kaldıran insanın başı üstünde beş meyveden oluşan hayat ağacı, aşağıda ayaklarını katlayan uzanmış iki hayvan (dağ keçisi veya ceylan) (Şekil 1, 11), diğer mührün (uzunluğu 2,3, çapı 1,0 cm) üzerinde üç hayvan tesvir edilmiştir. Bunlardan ikisi ayak üste, biri yere uzanmış durumda betimlenmiştir (İbrahimli vb., 2015: 157) (Şekil 1, 12).

Şekil 2. Şahtahtı, Mardangöl, Muncuklutepe mührlerinin grafiksel resmi

Kaynak: Seyidov 2002

Araştırmacılarından H.F. Caferov, V.H. Aliyev, Q. Aslanov, S. Qaşqay, B. İbrahimli ve diğerleri bu mühürlerin anlamı konusunda çeşitli bilgiler vermişlerdir. V.H. Aliyev Şahtahtı mührünün Suriye-Filistin ve Kerkük tipli mühürlerle benzerlik oluşturduğuna dayanarak onların Nahçıvana Ön Asya'dan-Mezopotamya'dan getirildiğini belirtmiştir (Veli Aliyev, 1991: 189). Q.M. Aslanov, S.M. Qaşqay, B.İ. İbrahimli (Aslanov vb. 2003: 89), H.F. Caferov (Caferov, 2000: 160-161) onları "Mitani tipli" mühürler sırasına dahil etmiş, Hurri ve Filistin mühürleri ile benzerlik oluşturduğunu söylemişlerdir. Araştırmacıların hiç biri onların hangi amaçla kullanıldığını, üzerlerindeki işaretlerin ne anlamda olduğunu incelememişlerdir. Bu konuda yaptığımız karşılaştırmalı araştırma sırasında M.Ö. II-I binyıllarda Nahçıvan`da sosyal eşitsizliğin, özel mülkiyetin geniş yayıldığına dayanarak dünyanın tüm bölgelerinde olduğu gibi Nahçıvan`da da onların sipariş esnasında yapıldığını, mülkiyet sahipliği, kimlik bilgilerini bildirmek, güvenliği sağlamak için kullanıldığını söylemek olasıdır.

Mühürlerin üzerindeki resimlerin ve işaretlerin yayılım alanı ve anlamı konusunda araştırma yaparken dünyanın çeşitli bölgelerinde olduğu gibi Azerbaycan'ın ayrılmaz parçası olan Nahçıvanda da hayvanlarla ve hayat ağacı ile ilgili çok sayıda bilgilerin olduğunu görürüz. Kayaüstü resimlerde, kil kapların, silahların, süslemelerin vb. arkeolojik bulguların üzerindeki resimleri, çeşitli efsane ve rivayetler vardır. Türk mitolojisinde çam, ardıç, badem, üzüm, kayın, define gibi bir çok ağaçlar kutsal sayılmış, ağaç inancı çeşitli biçimlerde yaygın olmuştur (Özlem, 2009: 50, 51). Orta Asya Türk mitlerinde ilk insanın ağaçtan türemesini, hayat ağacından beslenilmesini, hayat ağacının bereketin, yaşamın en önemli ögesi ve sembolü olmasını, Manas Destanı'nda kısır kadınların kutsal elma ağacının altında oynadıktan sonra çocuklarının olmasını (Ögel, 2010: 90), Uygur efsanesindeki Uygur hakanlarının ağaçtan türediklerini, Altay Türklerinde ve Şaman davulunda kayın ağacına tapımını (Uraz, 2006: 194), Anadolu'da halen ağaca ve gül dalına bez bağlamak, dilek dilemek, çocuğu olmayan kadınların kutsal sayılan ağaçların altında dilek dilemelerini, Tanrının bolluğunu, yaratıcı, geliştirici gücünü yansıttığını, Anadolu mitlerinde badem ağacının ilkbaharı, doğuşu, saflık ve temizliği simgelemesini düşüncemize örnek göstermek olasıdır (Özlem,2009: 53, 54). Ağaç gibi kuş, keçi, çeylanlar vb. hayvanlar da insanların dini-ideolojik görüşlerinde yaygındır. Anadolu kültüründe kartal egemenliği, gücü, geyik iyiliği, koyun, koç ve keçi bolluğu, bereketi sembolize etmesini, Pazırık kurganlarından çıkan eserlerde keçi, kartal, kaplumbağa, balık, at figürlerinin bulunmasını, on iki hayvanlı Türk takvimini, Türk kültüründe keçinin yüceliği, erişilmez yerlere erişebilirliği, bağımsızlığı, özgürlüğü, kararlılığı, asaleti ve cesareti sembolize

etmesini, Tanrının yer yüzündeki temsilcilerinden olmasını (Özlem,2009: 52), dağ keçisi /elik damgasının Asya ve Avrupa'da bulunan kitabe ve kaya üstü yazılarında çok geniş bir coğrafyada yaygın olmasını vb bulguları örnek göstermek olasıdır (Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde Erzincan'ın Kemaliye ilçesinin Dilli Vadisi'nde, Van'ın Çatak ilçesi Narlı Dağları'nda, Kars-Kağızman Geyiklitepe'de vb. eski yerleşimlerdeki kayaların üzerinde çok sayıda keçi resimleri bulunuyor) (Necati, 2010: 6-7). Nahçıvan'da ağaca bez bağlamak, dilek dilemek, çocuğu olmayan kadınların kutsal sayılan ağaçların altında dilek dilemeleriyle, hayvanlarla, kuşlarla ilgili inanç, efsane ve revayetler kalmaktadır. Gemikayadaki kayaüstü resimlerin çoğunu hayvan, kuş, hayat ağacı resimleri oluşturur. Kuşla ilgili bulgulardan birinde Türk kültüründe önemli yer tutan Umayın ismi vardır. Gemikaya çevresindeki nekropolün biri Umay adlanır. Umay adı ilk defa Gültekin Anıtı'nda, daha sonra ise Tonyukukda rastlanmıştır. Tonyukuk yazıtında şu ifadelerle görüyoruz. “Geri dönelim. Ere (?) nefisini saklamak yektir dedi. Ben (ise) böyle derim! Ben Bilge Tonyukuk Altun ormanını aşarak geldik, İrtiş Irmağı'nı, geçerek geldik. (buraya) gelenler (düşmanlar) cesur dedi (demişler); (bizim geldiğimizi ise) duymadılar. Tanrı, Umay kutsal yer, sular (bizim için onlara) gaflet verdi. Neye kaçarız. (Onlar) çok diye niye korkarız. Az[ız] diye niye basılalım. Taarruz edelim dedim. Taarruz ettik, perişan ettik. Ertesi günü çok geldiler (Hüseyin, 1987: 113-114)..

SONUÇ

Nahçıvan bölgesinin Son Tunç çağı yerleşimlerinden bulunmuş mühürlerin araştırılması sonucu şunu söylemek olasıdır: Dünyanın tüm bölgeleri gibi Nahçıvan'da da M.Ö. II-I binyıllarda mühürler toplu olarak geliştirilmemiş, siparişe göre farklı biçimlerde yapılmıştır. Bu arkeoloji bulgular M.Ö. II binyıllarda Nahçıvan'da sınıflı toplumun, devletin oluşumunu kanıtlayan arkeolojik bulgulardandır. Onlardan güvenliliği sağlamak, kimlik bilgilerini belirtmek için kullanmışlar. Herhangi bir yükün, eşyanın, hayvanın, önemli yerin üzerine vurulmuştur. Her bir mal sahibi kendi mührünü yaptırmıştır. Mühür sahibi öldükten sonra onun başkasını eline geçmemesi için mezara gömüştür. Bu nedenle tüm mühürler mezarlarda bulunmuştur. O dönemde yazı olmadığı için mühürlerin üzerine geometrik, zoomorfik ve antropomorfik desenler çizilmiştir. Resimlerin çizilmesinde çizme, kazıma teknik yöntemleri kullanılmıştır. Mühürün üzerine resimlerin ve sembollerin ters çekilmesinin nedeni mühürleme işlemidir. İşlem sırasında mühür basılırken ters çekilen resim doğru görünmemektedir.. Silindir biçimlilerin hepsinin ortasında yapılan delik güvenliği sağlamak, mühür işlemini yapmak için

kullanılmıştır. Güvenliği sağlamak için kulanırken onun deliğine ip geğirerek boyuna asmışlardır. Mühürleme işleminde onun deliğine ince ağaç, metal veya kemik geğirdikten sonra mühürü tek yönde hareket ettirmekle mühürü basmışlardır. Mühürlerin üzerine çekilmiş resimler insanların dini-ideolojik görüşleri ile bağlılık oluşturuyor. Onların biçiminde ve desenlerinde yerel özelliklerin yanısıra diğer kültürlerle benzerliğin olması farklı-bölge insanların dini-ideolojik görüşlerinde benzerliğin olduğunu, kültürelarası ilişkileri kanıtlamaktadır. Mühürlerin, bezeme ve biçim açısından birbirlerine oldukça benzediği görölmektedir. Bu durum yerleşimlerin kültürel açıdan bir etkileşim içinde olduğunu kanıtlar niteliktedir. sözü geğen diğer bölgelere nazaran yöresel farklılık taşımaktadır. Bu farklılık bezeme ve biçimin yanı sıra, kullanılan hammaddeler açısından da görölmektedir. Yapılan tipolojik çalışma sonucunda bu yerleşimlerde kullanılan mühürlerin biçim ve motif açısından birbirlerine oldukça benzediği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Azerbaycan Tarihi. (1994). I cild (Z.Bünyadov ve Y.Yusifovun redaktesi ile) Bakü, Elm yayınları.
- Aliyev V.H., (1991). Kultura Epoxi Sredney Bronzi Azerbaydjana, Bakü, Elm yayınları.
- Aliyev V.H., (1974). “Şahtahtının Tunç dövrü abidələri”. Azerbaycan SSR Elmlər Akademiyasının. Haberleri, № 4, Bakü, Elm yayınları.
- Aslanov K.M., Kaşqay S.M., İbrahimov B.İ., (1999). “Mardangöl Nekropolünün Materialları” Azerbaycan arkeolojisi, № 3-4, Bakü, Elm yayınları.
- Aslanov K.M., Kaşqay S.M., (1993). “Cylinderseals From The Nakhichevan District / Sulmu IV” : Everyday Life in Ancient Near East : Papers Presented at the International Conference, Poznan, 19-22 September, 1989, Seria Historia 182. UAM.
- Aslanov K.M., İbrahimov B.İ., Kaşqay S.M., (2003). Drevniye Nekropoli Haraba Gilana, Bakü, Nurlan Yayınları.
- Babayev S. (1993). Nahçıvan Muhtar Respublikasının Coğrafiyası. Bakü, Elm yayınları.
- Berna A. (2007). Kimlik betimleyici tasarımlar: mühürler. Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Resim-İs Eğitimi Bilim Dalı için Öngördüğü Yüksek Lisans Tez, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Caferov, H.T. (2000). Azərbaycan M.Ö. .IV Binyılın Sonu- I Binyılın Evelinde (Qarabağın Karkarçay ve Terterçay Hövzesinin Materialları Esasında). Bakü, Elm yayınları.

Djafarov H.T.(1984). Svyazi Azerbaydjana Peredney Azii v epoxi bronzı i ranneqo jeleza, Bilim yayınları, Bakü, Elm yayınları.

Hüseyin O., (1987) “Eski Türk Yazıtları”, Ankara, TDK yayınları.

İbrahimli B.İ., Kadirzade, H.K., ALİYEV Elvin, HALILOV, Toğrul; “Üçüncü Plovdağ nekropolünde aparılmış arkeoloji kazıntılar” Azərbaycanda arkeoloji tədqiqatlar-2013-2014, Nafta-Press yayınları, Bakü 2015.

İbrahimli, B.İ., (2018). “Plovdağ necropolises’ funeral rite” TÜBA-AR, Ankara.

Milli Azərbaycan Tarihi Muzesi inv. AF1391 inv. 27610

Milli Azərbaycan Tarihi Muzesi AF 1392 inv. 27611

Milli Azərbaycan Tarihi Muzesi AF 1393 inv. 27612 s/q 505

Milli Azərbaycan Tarihi Muzesi AF 1394 inv. 27613

Milli Azərbaycan Tarihi Muzesi AF 1395 s/q 19

Milli Azərbaycan Tarihi Muzesi AF1397 inv. 27614 s/q 405.

Necati D., (2010). “Kaya üstü resmi (rock art) olarak dağ keçisi / elik ve tarihî altyapısı”. Zeitschrift für die Welt der Türken, Vol. 2, No. 2, Almaniya.

Özlem A., (2009) Orta Asya'dan Anadolu'ya kültürel sembollere giriş. Baskı 1, Ankara, Eflatun yayın evi.

Ögel B., (2010). Türk Mitolojisi. Baskı 5, Ankara, TTK Basımevi.

Uraz M., (2006). Türk Mitolojisi. Baskı 2, İstanbul.

Yiğitpaşa D. (2022). “İğdır/Koruktepe II Höyüğü”, Amisos, 1, Orta Aras Havzası Özel Sayısı, 2022.

Neferkamin A. Şumer Silindir Mühürler

URL:<https://neferkaminanu.wordpress.com/2013/02/15/sumer-silindir-muhurleri> (Erişim Tarihi: 15.02.2013)/